

De Wezen van Vrouwe Justitia:

Stigmatisering Binnen het Basisonderwijs ten Aanzien van Kinderen met een Gedetineerde Moeder

Valerie Jadee Inderfurth

01 juli 2017

Universiteit Utrecht

De Wezen van Vrouwe Justitia:

*Stigmatisering Binnen het Basisonderwijs ten Aanzien van Kinderen
met een Gedetineerde Moeder*

Universiteit Utrecht

Master Klinische Kinder- en Jeugdpsychologie

Thesis

Valerie Jadee Inderfurth, Bsc. (4177142)

03-07-2017

Thesisbegeleider: Dr. Ankie Menting

Tweede beoordelaar: Dr. Judith Dubas

*“Achter de tralies
Bedenk ik al mijn fouten
Dromend van vrijheid”*

- PI KRIMPEN A/D IJSSEL -

Abstract

Maternal imprisonment poses children at risk for several negative consequences, including stigmatization. The goal of the current study was to investigate whether elementary school teachers in the Netherlands stigmatized students with an incarcerated mother. This was done by identifying teachers' ($N = 379$) expectations for the fictitious children's competence, using the TEACHER-questionnaire. The results showed that teachers expected children with an incarcerated mother to be less competent than children whose mothers were abroad for work. No difference was found between children whose mothers were incarcerated for serious crime (attempted murder) or common crime (shop lifting). In addition, teachers' expectations did not differ for children on the basis of ethnicity, although ethnicity did turn out to be a moderator on the association between incarceration of the mother and stigmatization by the teacher- with a weaker association between incarceration and stigmatization for foreign children. Furthermore, no differences in teacher's expectations were found when children of different genders with an incarcerated mother were compared. Finally this study showed that teacher's expectations of the competence of children with an incarcerated mother did not differ for more or less experienced teachers. These findings can be used in policy making to prevent stigmatization.

Keywords: stigmatization, teacher, incarcerated mother, elementary school, ethnicity.

Samenvatting

Kinderen met een gedetineerde moeder kunnen verschillende negatieve gevolgen van deze detentie ondervinden, waaronder stigmatisering. Het doel van deze studie was om te onderzoeken of basisschoolleerkrachten in Nederland, kinderen met een gedetineerde moeder stigmatiseren. Dit is onderzocht door de verwachtingen van leerkrachten ($N = 379$) over de competentie van deze kinderen te meten met behulp van de TEACHER-vragenlijst. Hieruit bleek dat leerkrachten kinderen met een gedetineerde moeder als minder competent beoordeelden dan kinderen waarvan de moeder afwezig was voor haar werk. Er werden geen verschillen gevonden tussen kinderen waarvan de moeder in detentie zat voor zware criminaliteit (poging tot moord) of veelvoorkomende criminaliteit (winkeldiefstal). Daarnaast verschilden de verwachtingen van leerkrachten niet op basis van de etniciteit van het kind, hoewel etniciteit wel een moderator bleek voor het verband tussen detentie van de moeder en stigmatisering door de leerkracht: dit verband bleek zwakker voor allochtone kinderen. Verder konden geen verschillen worden gevonden in de competentie beoordeling door

STIGMATISERING BINNEN HET BASISONDERWIJS TEN AANZIEN VAN KINDEREN MET EEN GEDETINEERDE MOEDER

leerkrachten wanneer jongens en meisjes met een gedetineerde moeder werden vergeleken. Tot slot werden geen verschillen gevonden in de competentie verwachting van leerkrachten over kinderen met een gedetineerde moeder op basis van het aantal jaren werkervaring van de leerkracht. Deze resultaten kunnen gebruikt worden bij het opzetten van educatieve programma's voor leerkrachten zodat stigmatisering voorkomen kan worden.

Steutelwoorden: stigmatisering, leerkracht, gedetineerde moeder, basisschool, etniciteit.

De Wezen van Vrouwe Justitia: Stigmatisering Binnen het Basisonderwijs ten Aanzien van Kinderen met een Gedetineerde Moeder

Nederland heeft, met 8,7%, het hoogste percentage vrouwen in de gevangenispopulatie van de Europese Unie (European Committee for the Prevention of Torture and Inhuman or Degrading Treatment or Punishment, 2012). Van de vrouwen in detentie in Nederland is 70% moeder van gemiddeld twee kinderen (Bouwmeester, 2012). Deze kinderen missen niet alleen hun primaire verzorger, zij worden ook geconfronteerd met de vooroordelen van de samenleving: Ze worden beoordeeld op een misdaad die zijzelf nooit hebben begaan (Phillips & Gates, 2011). Over deze kinderen is in Nederland, net als in veel andere landen (Murray, Farrington, Sekol, & Olsen, 2009), nog weinig bekend. Deze kinderen worden daarom ook wel, naast “de wezen van vrouwe Justitia” (Shaw, 1992), “de verborgen slachtoffers van de gevangenis” (Cunningham & Baker, 2003) genoemd. Pas recent is er toenemende aandacht voor deze groep kinderen, maar toch worden ze nog vaak over het hoofd gezien binnen nationaal beleid en onderzoek (Philbrick, Ayre, & Lynn, 2014).

Deze groep ‘vergeten’ kinderen is kwetsbaar: ze lopen een verhoogd risico op allerlei problemen, zoals schoolproblemen, agressief gedrag (Hanlon, Carswell, & Rose, 2007) en depressie (Wilbur et al., 2007). Dit lijkt in het bijzonder te gelden voor antisociaal gedrag: zelfs een meta-analyse met een strenge controle groep blijkt dat deze kinderen hier een verhoogd risico op hebben (Murray, Farrington, & Sekol, 2012). Dit verhoogde risico op problemen kan op verschillende manieren verklaard worden. Bijvoorbeeld vanuit de sociale hechtingstheorie van Leary en Baumeister (1995): wanneer een ouder in detentie belandt, moeten kinderen een centrale hechtingsfiguur missen. Daarnaast hebben ze vaak al veel meegemaakt, zoals aanwezigheid bij criminele activiteiten of drugsgebruik van de ouder (Dallaire, 2007). Deze detentie-gebonden risicofactoren komen vaak bovenop de risicofactoren die al aanwezig waren vóór de detentie van de ouder, omdat het vaak grote gezinnen met een relatief laag opleidingsniveau en inkomen betreft (Arditti & Few, 2006; Rutter & Giller, 1983). Deze verschillende risicofactoren dragen bij aan de kwetsbaarheid van deze groep kinderen.

Een belangrijke risicofactor waar kinderen met een gedetineerde ouder mee te maken krijgen is stigmatisering, op basis van de notie: “*de appel valt niet ver van de boom*” (Phillips & Gates, 2011). Dit betekent dat ze anders beoordeeld en behandeld worden vanwege hun ouders, wat in de wetenschappelijke literatuur ook wel omschreven wordt als “*het onbedoelde gevolg van ouderlijke detentie*” (Arditti, Lambert-Shute, & Joest, 2003; Murray, 2007). Door

stigmatisering ervaren deze kinderen uitsluiting en discriminatie. Stigmatisering kan bovendien leiden tot een ‘self-fulfilling prophecy’: het kind gaat zich gedragen naar de lagere verwachtingen van anderen en komt deze verwachtingen daarmee tegemoet. Stigmatisering wordt daarmee niet alleen gezien als een risicofactor maar eveneens als een verklaring voor de problemen die deze kinderen ontwikkelen (Murray, 2007).

Om de negatieve gevolgen van detentie van de ouder te beperken is het dus belangrijk dat stigmatisering voorkomen wordt. Dit geldt in het bijzonder voor stigmatisering in de nabije omgeving van het kind: Wanneer ouders wegvallen worden andere microsystemen in de omgeving van een kind, zoals school, belangrijker (Bronfenbrenner, 1979). Kinderen spenderen een groot deel van hun tijd op school, en leerkrachten op school kunnen het kind emotionele steun bieden (Philbrick et al., 2014) en via onderwijs een kans bieden op een betere toekomst. Helaas is juist de school ook een setting waarbinnen kinderen met een gedetineerde ouder stigmatisering kunnen ervaren, zowel door medeleerlingen als leerkrachten (Dallaire, Ciccone, & Wilson, 2010). Omdat de leerkracht een belangrijke volwassene in het leven van een kind is, is het van belang om te onderzoeken of leerkrachten deze groep kinderen inderdaad stigmatiseren én welke factoren deze stigmatisering beïnvloeden. Dergelijke kennis kan gebruikt worden om leerkrachten te begeleiden in het onderwijzen van deze kwetsbare groep kinderen.

Stigmatisering kan gedefinieerd worden als een proces waarbij bepaalde mensen systematisch sociale uitsluiting ervaren omdat ze een bepaalde eigenschap bezitten of tot een bepaalde groep behoren (Kurzban & Leary, 2001). Volgens Link en Phelan (2001) bestaat stigmatisering uit vijf elementen: (1) het onderscheiden en benoemen van verschillen, (2) het associëren van deze verschillen met negatieve attributies, (3) een onderscheid maken in ‘wij’ en ‘zij’ op basis van deze verschillen en (4) het discrimineren en als minderwaardig behandelen van de ‘anderen’, met als doel (5) het in stand houden van verschillen in sociale, culturele, politieke en economische macht. Kinderen met een gedetineerde ouder kunnen bijvoorbeeld als *anders* gezien worden omdat hun ouder crimineel is (1). Aan dit verschil kunnen, door een leerkracht, negatieve attributies gekoppeld worden, zoals: ‘dat kind zal dan ook wel een vervelende lastpak zijn’ (2). Hiermee worden deze kinderen in een hokje geplaatst waardoor er een ‘wij’ en ‘zij’ onderscheid ontstaat (3). Op basis daarvan kan een leerkracht het kind anders gaan behandelen: ‘Dat wordt een lastig kind; die houd ik extra stevig onder de duim!’ (4).

Stigmatisering wordt door een drietal dingen beïnvloed (Link, Yang, Phelan, & Collins, 2004). Ten eerste door de zichtbaarheid van het gestigmatiseerde kenmerk: stigmatisering zou vermeden kunnen worden door het gestigmatiseerde kenmerk te verbergen (Grytten, 2005). Ten tweede wordt de mate van stigmatisering beïnvloed door de mate waarin de gestigmatiseerde persoon *zelf* verantwoordelijk kan worden gehouden voor zijn of haar situatie. Kinderen met een gedetineerde ouder kunnen daarvoor natuurlijk niet verantwoordelijk worden gehouden: ze worden gestigmatiseerd om een kenmerk van hun ouder (Philips & Gates, 2011). Tot slot wordt de mate van stigmatisering sterker wanneer het gestigmatiseerde kenmerk als bedreigend wordt ervaren (Nesmith & Ruhland, 2008). Zware criminaliteit, zoals moord of verkrachting, is een grotere aantasting op het gevoel van onveiligheid (Van den Brandhof, 2007), dan veelvoorkomende criminaliteit, zoals fietsendiefstal (Eggen & van den Heide, 2004). Doordat zware criminaliteit als bedreigender wordt ervaren, zou dit ook sterker gestigmatiseerd kunnen worden (Link et al., 2004). Uit onderzoek van van Hoof (2014) blijkt inderdaad dat kinderen waarvan de ouder in detentie zat voor zware criminaliteit sterker gestigmatiseerd werden door de leerkracht dan kinderen waarvan de ouder in detentie zat voor veelvoorkomende criminaliteit. Kinderen lijken ook te beseffen dat bepaalde misdaden sterker stigmatiserend zijn dan andere: ze geven soms een valse verklaring over de reden van detentie op (Nesmith & Ruhland, 2008).

Een andere factor die van invloed zou kunnen zijn op de stigmatisering van kinderen met een gedetineerde ouder is etniciteit. Zoals genoemd, worden mensen bij stigmatisering gelabeld op basis van verschillen, waarna bepaalde negatieve eigenschappen aan dit label worden gekoppeld (Phillips & Gates, 2011). Deze eigenschappen kunnen ook weer stigmatiserend zijn, waardoor het mogelijk is om in *meerdere* gestigmatiseerde categorieën te vallen. Kinderen met een gedetineerde ouder worden bijvoorbeeld geassocieerd met eigenschappen als een bepaalde etniciteit en een lage sociaal economische status, terwijl deze eigenschappen zelf ook stigmatiserend kunnen zijn (Ham & Van der Meer, 2012). Hierdoor valt een kind van bijvoorbeeld Marokkaanse afkomst met een gedetineerde moeder in twee gestigmatiseerde categorieën. Dit kind zou daarom *meer* gestigmatiseerd kunnen worden dan een kind dat in één gestigmatiseerde categorie valt. Het is relevant om de invloed van etniciteit te onderzoeken omdat 61.1% van de vrouwelijke gedetineerden in Nederland van allochtone afkomst is (Centraal Bureau voor de Statistiek, 2015).

Ook de sekse van het kind lijkt van belang te zijn voor de mate van stigmatisering. Uit Amerikaans onderzoek van Dallaire en collega's (2010) bleek dat meisjes met een

gedetineerde moeder aan de hand van hypothetische vignetten als minder competent beoordeeld werden dan meisjes met een moeder die om een andere reden afwezig was. Bij jongens werd dit verschil niet gevonden. Meisjes met een gedetineerde moeder zijn mogelijk dus kwetsbaarder voor stigmatisering dan jongens.

Deze studie zal onderzoeken of ook in Nederland sprake is van stigmatisering door leerkrachten ten aanzien van kinderen met een gedetineerde ouder. Mogelijk zijn de resultaten van het Amerikaanse onderzoek van Dallaire en collega's (2010) niet te generaliseren naar Nederland, bijvoorbeeld door verschillen in gevangenispopulaties en het rechtssysteem (Philbrick et al., 2014). In eerder Nederlands onderzoek (Hommel, 2014; van Hoof, 2014) zijn de resultaten van deze Amerikaanse studie namelijk niet gerepliceerd. Een verklaring die de auteurs hiervoor gaven, was dat er veel *jonge* leerkrachten deelnamen aan hun onderzoek: mogelijk stigmatiseren jonge leerkrachten minder dan leerkrachten met meer ervaring. Een andere mogelijke verklaring voor het nulresultaat die hieraan toegevoegd zou kunnen worden is dat leerkrachten sociaal-wenselijk hebben geantwoord. Het is daarom niet alleen interessant om in onderzoek naar stigmatisering door leerkrachten het aantal jaren leservaring van de leerkracht mee te nemen, maar het lijkt ook belangrijk om een methode te gebruiken die minder sociaal-wenselijke antwoorden uitlokt. Omdat bij een online vragenlijst de kans op sociaal-wenselijke antwoorden kleiner is (Comley, 2003) dan bij een schriftelijke vragenlijst zoals in het onderzoek van Hommel (2014) en van Hoof (2014) gebruikt is, zal in het huidige onderzoek gebruik worden gemaakt van een online vragenlijst. De huidige studie zal zich daarnaast enkel richten op kinderen met een gedetineerde *moeder*, omdat detentie van de moeder meer verstorend is dan detentie van de vader (Glaze & Marushak, 2008) en kinderen met een gedetineerde moeder doorgaans meer problemen ontwikkelen (Dallaire, 2007).

Samengevat, zullen hierbij de volgende onderzoeksvragen aan de hand van hypothetische vignetten worden onderzocht. Ten eerste zal onderzocht worden of leerkrachten kinderen met een gedetineerde moeder stigmatiseren. Verwacht wordt dat leerkrachten kinderen van gedetineerde moeders als minder competent beoordelen dan kinderen van moeders die om een andere reden afwezig zijn. Ten tweede zal onderzocht worden of de ernst van het misdrijf van de ouder invloed heeft op de stigmatisering door leerkrachten. Verwacht wordt dat kinderen waarvan de moeder een zwaar delict heeft gepleegd als minder competent worden beoordeeld dan kinderen waarvan de moeder een veelvoorkomend delict heeft gepleegd. Ten derde zal onderzocht worden of etnische verschillen tussen kinderen de stigmatisering door leerkrachten beïnvloeden. Er wordt verwacht dat allochtone kinderen met

een gedetineerde moeder als minder competent worden beoordeeld dan autochtone kinderen met een gedetineerde moeder. In aanvulling hierop zal, als vierde onderzoeksvraag, worden gekeken of etniciteit een modererende factor is voor het verband tussen een gedetineerde moeder en stigmatisering door de leerkracht: er wordt verwacht dat etniciteit de stigmatisering versterkt. Ten vijfde zal onderzocht worden of het door Dallaire en collega's (2010) gevonden sekseverschil ook bij Nederlandse leerkrachten gevonden kan worden. Verwacht wordt dat meisjes met een gedetineerde moeder als minder competent beoordeeld worden dan jongens met een gedetineerde moeder. Tot slot vergeleken worden op basis van de hoeveelheid leservaring van de leerkracht. Verwacht wordt dat leerkrachten met meer leservaring kinderen met een gedetineerde moeder als minder competent inschatten dan leerkrachten met minder leservaring. In alle gevallen wijst een lagere competentie-inschatting op meer stigmatisering.

Methode

Participanten

Aan deze studie hebben 684 participanten meegedaan. Echter, van deze oorspronkelijke groep konden niet alle gegevens gebruikt worden. Ten eerste hadden 300 participanten (46,1%) de vragenlijst (*zie Instrumenten*) onvolledig ingevuld. Omdat 66 participanten (21,0%) de vragenlijst voor het invullen van de algemene gegevens hadden afgebroken, konden groepsverschillen niet getoetst worden. De overige verwijderde participanten bleken significant te verschillen met de niet-verwijderde participanten in het aantal jaren werkervaring ($\chi^2(5) = 11.94, p = .036$) en leeftijd ($t(590) = 3.063, p = .002$). De niet-verwijderde participanten hadden meer ervaring en waren iets ouder dan de verwijderde participanten. Ten tweede werden er 5 participanten uit de totale dataset verwijderd omdat zij werkzaam waren in landen (Suriname, Kenia, China of Curaçao) met een hele andere cultuur en/of onderwijssysteem dan in Nederland. Omdat Nederland en België dichterbij elkaar liggen, dezelfde taal delen en een redelijk vergelijkbare cultuur hebben, werd ervoor gekozen om de 44 Belgische participanten (11,6%) wel mee te nemen in de analyses. Belgische participanten verschilden significant van Nederlandse participanten in het type onderwijs waarin zij lesgeven ($\chi^2(3) = 10.53, p = .015$), hun functie ($\chi^2(4) = 29.74, p < .001$) en het aantal jaren werkervaring ($\chi^2(4) = 11.96, p = .018$). Nederlandse participanten werkten vaker op protestants-christelijke scholen, waren vaker groepsleerkracht of onderwijs assistent en hadden meer jaren werkervaring dan Belgische participanten. Maar er was geen verschil tussen Belgische ($M = 131.93, SD = 16.32$) en Nederlandse ($N = 335, M = 130.40, SD =$

16.53) participanten in de competentiescores die zij aan kinderen gaven ($t(377) = 0.578, p = .564$).

De uiteindelijke steekproef bestond uit 379 participanten (3,7 % man; 96,3 % vrouw), die werkzaam waren in groep 1 tot en met 8 van het Nederlandse of Belgische basisonderwijs. De leeftijd van de participanten lag tussen de 17 en de 72 jaar ($M = 34.0, SD = 11.7$). Van deze participanten had 33,8% minder dan 5 jaar werkervaring binnen het onderwijs en 48,8% meer dan 10 jaar. De participanten werkten verspreid over alle provincies van Nederland. In Tabel 1 staat een overzicht van de demografische gegevens.

Tabel 1.

Demografische Gegevens

	N (%)
Functie	
Groepsleerkracht	300 (79,2)
Pabostudent	33 (8,7)
Remedial teacher	12 (3,2)
Onderwijsassistent	9 (2,4)
Anders	25 (6,6)
Type onderwijs	
Openbaar	105 (27,7)
Rooms-Katholiek	149 (39,3)
Protestants-Christelijk	64 (16,9)
Anders	61 (16,1)
Regio	
Utrecht	78 (20,6)
Zuid-Holland	57 (15,0)
Noord-Brabant	44 (11,6)
België	44 (11,6)
Gelderland	42 (11,1)
Noord-Holland	41 (10,8)
Nederland overig	73 (19,3)

Instrumenten

In deze studie is gebruik gemaakt van een anoniem in te vullen online vragenlijst, waarin participanten eerst werd gevraagd een aantal niet-herleidbare algemene gegevens over zichzelf in te vullen (waaronder *leservaring*), daarna een vignet te lezen en vervolgens vragen over het kind uit het vignet te beantwoorden.

Stigmatisering werd gemeten door de verwachtingen van participanten over de competenties van kinderen te meten. Na het lezen van een vignet vulde de leerkracht een aantal vragen in over het kind uit het vignet. Deze vragen waren gebaseerd op de TEACHER

(Teachers' Expectations and Attitudes about Children from Homes with Extra Risk) vragenlijst, zoals gebruikt in het onderzoek van Dallaire en collega's (2010). De lijst werd vertaald naar het Nederlands en waar nodig aangepast naar de Nederlandse schoolsituatie (zie Bijlage A). In de studies van Hommel (2014) en van Hoof (2014) werd een vergelijkbare vragenlijst gebruikt. De participanten gaven op een 5-punts Likert schaal (1 = *nooit* tot 5 = *altijd*) aan hoe vaak ze dachten dat een bepaalde situatie zich voor zou doen. De 40 items waren verdeeld over vier competentieschalen (gedragmatige competentie, steun vanuit omgeving, academische competentie en sociale competentie), maar werden in de huidige studie samengenomen in één algemene competentieschaal. Uit het onderzoek van Dallaire en collega's (2010) bleek dat de TEACHER-vragenlijst voldoende psychometrische kwaliteiten had. De interne consistentie van de algemene competentieschaal was in het huidige onderzoek tevens goed, met een Cronbach's alfa van 0.93

Om alle onafhankelijke variabelen te kunnen meten, varieerden de vignetten op basis van reden van afwezigheid van de moeder, ernst van de afwezigheid van de moeder, etniciteit van het kind en sekse van het kind. Hierdoor ontstonden 16 verschillende onderzoekvignetten: 2 (reden van afwezigheid: detentie versus werk) x 2 (ernst: ernstig versus minder ernstig) x 2 (eticiteit: allochtoon versus autochtoon) x 2 (sekse: jongen versus meisje) vignetten (zie Bijlage B). De participanten werden door twee niet-betekenisvolle vragen (*zie procedure*) verdeeld over deze 16 condities (zie Tabel 2). De *reden van afwezigheid* werd gemeten door in het vignet aan te geven dat moeder afwezig was door ofwel detentie of werk in het buitenland. Hierbij werd verondersteld dat dit laatste geen stigmatiserende conditie is. Binnen de detentie-condities werd gevarieerd in *ernst* door aan te geven dat moeder 3 jaar in de gevangenis zat voor winkeldiefstal of 10 jaar voor poging tot moord. Binnen werk-condities werd gevarieerd in "ernst" door aan te geven dat moeder 3 jaar in Zweden werkte maar dat er regelmatig telefonisch/skype contact plaatsvond of dat moeder voor 10 jaar in Canada werkte en dat er bijna nooit contact was door de grote afstand en tijdsverschillen. De *eticiteit* en *sekse* van het kind werden gevarieerd door de naam van het kind aan te passen: Daan en Emma voor een autochtoon jongetje en meisje, en Mohammed en Fatima voor een allochtoon jongetje en meisje.

Tabel 2.

Indeling van Participanten in 16 Groepen aan de Hand van de Geboortedag en -Maand.

Geboorte Dag	Geboorte maand	Conditie	Omschrijving conditie			N	
1-7	DAA	1	Werk	Ernstig	Autochtoon	M	17
	JMS	2				J	27
	FJO	3			Allochtoon	M	22
	MJN	4				J	17
8-15	DAA	5	Detentie	Niet ernstig	Autochtoon	M	17
	JMS	6				J	28
	FJO	7			Allochtoon	M	39
	MJN	8				J	25
24-31	MJN	16	Detentie	Ernstig	Autochtoon	M	22
16-23	DAA	9				J	26
	JMS	10			Allochtoon	M	23
	FJO	11				J	28
24-31	MJN	12	Detentie	Niet ernstig	Autochtoon	M	20
	DAA	13				J	33
	JMS	14			Allochtoon	M	23
	FJO	15				J	12

Opmerking. DAA = December, April en Augustus; JMS = Januari, Mei of September; FJO = Februari, Juni of Oktober; MJN = Maart, Juli of November; M = Meisje; J = Jongen.

Om meer en minder ervaren leerkrachten te kunnen vergelijken, werd aan participanten het aantal jaren werkervaring gevraagd. *Weinig leservaring* werd in deze studie gedefinieerd als minder dan 5 jaar leservaring en meer dan 10 jaar leservaring als *veel*.

Procedure

De participanten zijn op diverse manieren geworven. Allereerst zijn deelnemers geworven door scholen per e-mail te benaderen. Verder is de vragenlijst door de directeur van de stichting voor Katholiek Primair Onderwijs Amersfoort verspreid onder de werknemers van deze stichting. Daarnaast is de online link naar de vragenlijst via sociale media verspreid en zijn leerkrachten individueel benaderd.

Om de participanten gelijk te kunnen verdelen over de 16 condities (*zie Instrumenten*) werden aan het begin van de vragenlijst twee vragen gesteld met ieder vier antwoordmogelijkheden. Eerst werd de geboortemaand gevraagd, opgedeeld in vier categorieën van 3 maanden en vervolgens de geboortedag, opgedeeld in vier categorieën van ongeveer 7 dagen (zie Tabel 2). Participanten waren zich niet bewust van het doel van deze twee vragen en door gebruik te maken van categorieën bleef de anonimiteit van de deelnemers gewaarborgd. Het invullen van de vragenlijst duurde ongeveer 10 minuten. Na

afloop konden deelnemers hun e-mail adres achterlaten om kans te maken op één van vijf bol.com cadeau bonnen van 20 euro.

Analyses

Zoals aangegeven, werden vier onafhankelijke variabelen binnen dit onderzoek (reden van afwezigheid, ernst, etniciteit en sekse) gemanipuleerd in vignetten waardoor er 16 condities ontstonden. Daarnaast werd de leservaring van de leerkracht meegenomen als onafhankelijke variabele. De verwachting van de leerkracht over de algemene competentie van het kind uit het vignet was de onafhankelijke variabele. Wanneer een leerkracht na het lezen van het vignet een kind met een gedetineerde moeder als minder competent beoordeelde dan een kind zonder gedetineerde moeder, dan wijst dit op stigmatisering van het eerste kind: omdat in beide vignetten de overige informatie gelijk werd gehouden, werd de competentiescore niet door andere informatie beïnvloed en kan verondersteld worden dat verschillen het gevolg zijn van vooroordelen.

Om te onderzoeken of kinderen met een gedetineerde moeder als minder competent beoordeeld werden door leerkrachten dan kinderen waarbij de moeder afwezig was voor haar werk werd een onafhankelijke *t*-toets gebruikt. Ook voor de andere groepsvergelijkingen werden onafhankelijke *t*-toetsen gebruikt: kinderen waarvan de moeder in detentie zat voor een ernstige reden (poging tot moord) versus een minder ernstige reden (winkeldiefstal), allochtone versus autochtone kinderen met een gedetineerde moeder, jongens versus meisjes met een gedetineerde moeder en leerkrachten met weinig leservaring versus leerkrachten met veel leservaring in de detentie conditie. Om te toetsen of etniciteit een moderator was voor het verband tussen detentie van de moeder en stigmatisering door de leerkracht is gebruik gemaakt van een lineaire regressie analyse. Hierbij zijn twee modellen gebruikt. Het eerste model onderzocht de hoofdeffecten van detentie van de moeder en etniciteit op stigmatisering door de leerkracht. In het tweede model is een interactieterm opgenomen om te testen voor een moderatie effect. Er werd steeds tweezijdig getoetst.

Resultaten

De beschrijvende statistieken voor de algemene competentieschaal staan per conditie weergegeven in Tabel 3. Eerst is nagegaan of de verdeling van participanten over de condities gelijk was. De verdeling bleek niet geslaagd, aangezien er een verband tussen geboortedag en geboortemaand werd gevonden ($\chi^2(15) = 28.18, p = .020$). Visuele inspectie van de verwachte en geobserveerde aantallen per cel leert dat er opvallend meer participanten dan verwacht in conditie 7 en 13 terecht zijn gekomen en minder in conditie 1, 4, 5 en 15. Dit heeft tot gevolg

STIGMATISERING BINNEN HET BASISONDERWIJS TEN AANZIEN VAN KINDEREN MET EEN GEDETINEERDE MOEDER

gehad dat de werk-condities, ernstige-condities, autochtone-condities en meisjes-condities iets meer respondenten hadden dan de detentie-condities, niet ernstige-condities, allochtone-condities en jongens-condities.

Tabel 3.

Beschrijvende Statistieken Voor de Algemene Competentieschaal per Conditie.

C	N	Beschrijving conditie			M	Min-Max	Standaard Deviatie	
1	17	Werk	Ernstig	Autochtoon	M	140,82	124 - 162	10,44
2	27			J	134,89	85 - 158	17,84	
3	22			Allochtoon	M	131,41	107 - 150	11,42
4	17			J	123,35	88 - 158	20,50	
5	17		Niet ernstig	Autochtoon	M	142,24	129 - 157	7,89
6	28			J	135,68	108 - 165	12,24	
7	39			Allochtoon	M	129,82	93 - 169	18,78
8	25			J	127,96	98 - 176	17,71	
16	22	Detentie	Ernstig	Autochtoon	M	127,77	81 - 150	19,89
9	26			J	131,26	108 - 160	13,57	
10	23			Allochtoon	M	127,00	79 - 152	14,18
11	28			J	130,75	91 - 155	18,34	
12	20		Niet ernstig	Autochtoon	M	130,39	106 - 157	14,73
13	33			J	124,87	89 - 157	18,33	
14	23			Allochtoon	M	128,33	102 - 167	16,87
15	12			J	125,45	99 - 158	16,51	

Opmerking. Bij gelijke verdeling over de condities zou $N = 23.7$ verwacht worden.

Uit de resultaten bleek een significant verschil tussen kinderen met een gedetineerde moeder ($M = 128.27$, $SD = 26.38$, $n = 187$) en kinderen met een moeder die afwezig was vanwege haar werk ($M = 132.83$, $SD = 16.32$, $n = 192$) op de algemene competentieschaal ($t(377) = -2.71$, $p = .007$), waarbij kinderen met een gedetineerde moeder gemiddeld als minder competent werden ingeschat. Verder bleek er geen significant verschil voor kinderen waarvan de moeder in detentie zat voor poging tot moord (ernstig) ($M = 127.85$, $SD = 16.13$, $n = 99$) en kinderen waarvan de moeder in detentie zat voor winkeldiefstal (niet ernstig) ($M = 128.75$, $SD = 16.74$, $n = 88$) op de algemene competentieschaal ($t(185) = -0.38$, $p = .708$).

Voor etniciteit werd er eveneens geen significant verschil gevonden tussen allochtone ($M = 127.76$, $SD = 15.53$, $n = 86$) en autochtone ($M = 128.71$, $SD = 17.14$, $n = 101$) kinderen met een gedetineerde moeder ($t(185) = -0.40$, $p = .692$). Uit een lineaire regressie analyse (zie Tabel 3) bleek echter wel dat etniciteit een modererende factor was voor het verband tussen een gedetineerde moeder en stigmatisering door de leerkracht. In het eerste model, dat significant was ($F(2, 376) = 8.35$, $p < .001$), waarbij de onafhankelijke variabelen 4% van de

STIGMATISERING BINNEN HET BASISONDERWIJS TEN AANZIEN VAN KINDEREN MET EEN GEDETINEERDE MOEDER

variantie in de algemene competentiescores verklaarden [$R = 0.21$, $R^2 = 0.043$], waren zowel de etniciteit van het kind ($\beta = .153$, $p = .003$) als de reden van afwezigheid van de moeder ($\beta = .150$, $p = .003$) significante voorspellers. Autochtone kinderen en kinderen waarvan de moeder afwezig was voor werk werden hierbij als meer competent ingeschat door de leerkracht dan allochtone kinderen en kinderen met een gedetineerde moeder. In het tweede model ($F(3, 375) = 7.62$, $p < .001$) dat 6% van de variantie verklaarde ($R = 0.24$, $R^2 = 0.057$, $R^2 \text{ Change} = .015$, $F \text{ Change} (1, 375) = 5.94$, $p = .015$) werd de interactieterm opgenomen. Omdat het interactie-effect significant was ($\beta = .122$, $p = .015$), bleek hieruit dat etniciteit het verband tussen detentie van de moeder en stigmatisering door de leerkracht modereerde.

Tabel 4.

Lineaire Regressie Analyse met Algemene Competentie als de Afhankelijke Variabele.

Parameter	<i>B</i>	<i>SE</i>	β	<i>p</i>	95% <i>CI</i>
Constante					
Model 1	130.54	0.83		.000**	128.91 ; 132.18
Model 2	130.70	0.83		.000**	129.07 ; 132.32
Etniciteit					
Model 1	2.53	0.83	.15	.003**	0.89 ; 4.16
Model 2	2.50	0.83	.15	.003**	0.87 ; 4.13
Detentie van moeder					
Model 1	2.47	0.83	.15	.003**	0.83 ; 4.11
Model 2	2.46	0.83	.15	.003**	0.83 ; 4.09
Etniciteit x Detentie van moeder	2.02	0.83	.12	.015*	0.39 ; 3.65

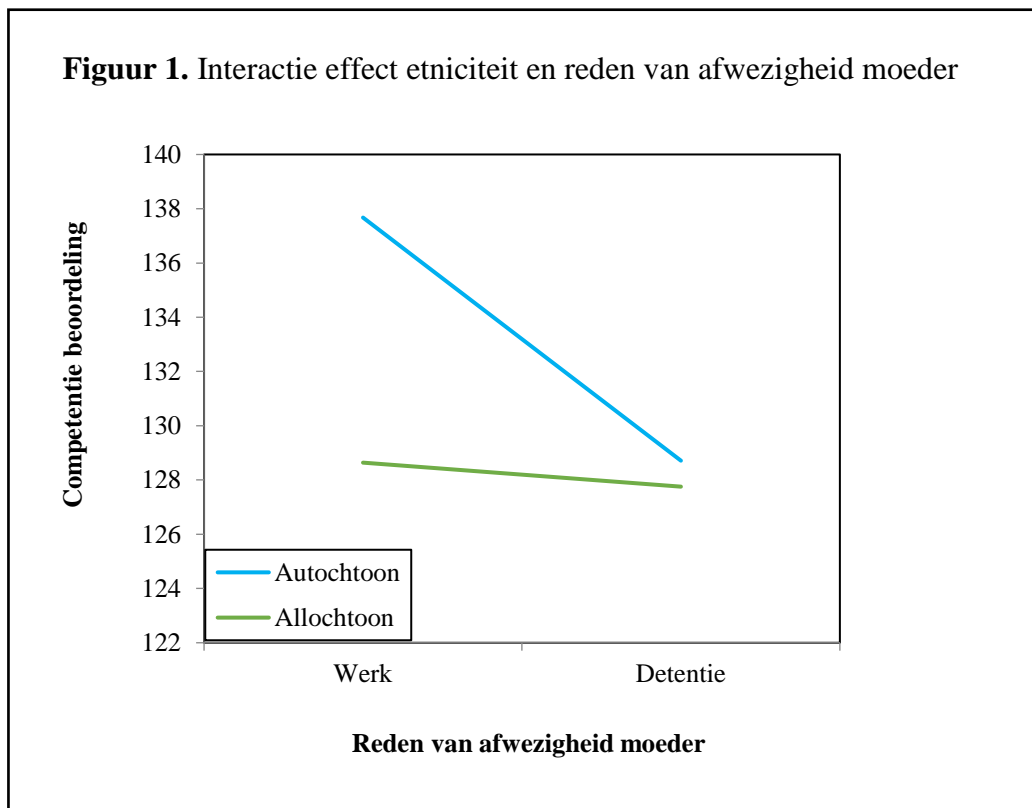
Opmerking. ** = $p < 0.01$ * = $p < 0.05$

In Figuur 1 staat de interactie tussen etniciteit en de reden van afwezigheid van moeder weergegeven. Hierin is te zien dat etniciteit het verband tussen detentie van de moeder en de competentiebeoordeling door de leerkracht verzwakt: autochtonen werden over het geheel genomen als competenter beoordeeld door de leerkracht dan allochtonen, maar wanneer moeder in detentie zit werd voor autochtonen een duidelijkere afname zichtbaar.

Verder bleek uit de resultaten geen significant verschil tussen jongens ($M = 128.02$, $SD = 16.72$, $n = 88$) en meisjes ($M = 128.49$, $SD = 16.16$, $n = 99$) met een gedetineerde moeder op de algemene competentieschaal ($t(185) = 0.196$; $p = .845$). Tot slot bleek geen

significant verschil tussen leerkrachten met weinig ($M = 130.16$, $SD = 16.45$, $n = 68$) en veel ($M = 126.57$, $SD = 16.74$, $n = 91$) jaren leservaring ($t(157) = 1.35$; $p = .178$) in de scores op de algemene competentieschaal

Discussie

In deze studie werd onderzocht of leerkrachten in het basisonderwijs kinderen met een gedetineerde moeder stigmatiseren. Tevens is onderzocht welke invloed de ernst van het gepleegde misdrijf, etniciteit en sekse van het kind en het aantal jaren werkervaring van de leerkracht op dit verband hebben. Uit de resultaten van deze studie blijkt dat leerkrachten binnen het basisonderwijs kinderen met een gedetineerde moeder inderdaad stigmatiseren. Hierbij zijn geen groepsverschillen gevonden in stigmatisering van kinderen met een gedetineerde moeder op basis van ernst van het misdrijf, etniciteit van het kind, sekse van het kind of werkervaring van de leerkracht. Etniciteit bleek wel een modererende factor te zijn voor het verband tussen stigmatisering en detentie van de moeder, met een zwakker verband voor allochtone kinderen.

De bevinding dat leerkrachten kinderen met een gedetineerde moeder stigmatiseren, doordat ze deze kinderen als minder competent inschatten, is in lijn met de

onderzoekshypothese en eerdere bevindingen van Dallaire en collega's (2010). Deze uitkomst werd echter niet gevonden in eerdere Nederlandse onderzoeken door van Hoof (2014) en Hommel (2014). Omdat het huidige onderzoek ook in Nederland plaatsvond, is dit verschil opvallend te noemen.

Er zijn hiervoor verschillende verklaringen mogelijk. Ten eerste is in de huidige studie gebruik gemaakt van een online vragenlijst in plaats van een schriftelijke vragenlijst, wat er – zoals in de inleiding reeds gesuggereerd werd – voor gezorgd kan hebben dat participanten een grotere mate van anonimiteit ervaarden en hierdoor minder sociaal-wenselijk geantwoord hebben. Daarnaast was de steekproef van deze studies aanzienlijk kleiner dan de steekproef in het huidige onderzoek, waardoor zij over minder statistische power beschikten.

Aan de andere kant zouden de resultaten van het huidige onderzoek ook beïnvloed kunnen zijn door selectieve uitval: veel respondenten zijn gestopt met het invullen van de vragenlijst. Hoewel er geen verschillen gevonden konden worden tussen deze uitgevallen groep en de steekproef op basis van de algemene gegevens, zou het kunnen zijn dat juist de groep docenten die niet stigmatiseerden halverwege de vragenlijst stopten. Echter, het lijkt aannemelijk dat bij de onderzoeken van Hommel (2014) en van Hoof (2014) sprake was van een evenredige mate van uitval, omdat zij dezelfde vragenlijst hebben gebruikt en tevens rapporteerden dat een aantal van de respondenten aangaf de vragenlijst niet te kunnen invullen omdat ze de het gedrag van het kind op basis van het gegeven vignet niet konden beoordelen.

Het verwachte groepsverschil in stigmatisering op basis van ernst van het misdrijf werd niet gevonden. Dit is niet in overeenstemming met het onderzoek van van Hoof (2014). Dit verschil in resultaten kan mogelijk verklaard worden door een verschil in operationalisering van de variabele *ernst*. In het onderzoek van van Hoof (2014) werd de leerkrachten in het vignet enkel verteld dat moeder in detentie zat, en na het invullen van de vragenlijst werd hen middels een 5-punts Likert schaal (1 = *veel negatiever* tot 5 = *veel positiever*) gevraagd of zij de leerling anders hadden beoordeeld als bekend was waarom de ouder in detentie zat (*onbetaalde boetes = niet ernstig; moord = ernstig*). Het nadeel van deze methode is dat niet gemeten wordt of de leerkracht het kind anders beoordeelt op basis van de ernst van het misdrijf maar of de leerkracht zelf denkt het kind anders te beoordelen.

Ook het verwachte groepsverschil in stigmatisering van kinderen met een gedetineerde moeder op basis van etniciteit werd niet gevonden. Maar, in overeenstemming met de vierde hypothese, bleek etniciteit wel een modererende factor voor het verband tussen detentie van de moeder en stigmatisering door de leerkracht. Echter, de richting van deze interactie was

anders dan verwacht. Er werd verwacht dat etniciteit het verband tussen stigmatisering door de leerkracht en detentie van de moeder zou versterken. In plaats daarvan bleek etniciteit dit verband te verzwakken. Een mogelijke verklaring zou kunnen zijn dat allochtone kinderen door de leerkrachten sowieso al als minder competent beoordeeld worden; detentie voegt dan wellicht minder toe. Aanvullende analyses laten in overeenstemming met deze gedachte zien dat etniciteit op zichzelf al een stigmatiserende factor is: Wanneer allochtonen en autochtonen met behulp van een onafhankelijke *t*-toets over de hele populatie vergeleken werden bleek dat allochtonen als significant minder competent beoordeeld werden door de leerkracht ($F(377) = 0.13; p = .006$). Wanneer moeder in detentie komt, worden allochtone kinderen niet als nog minder competent beoordeeld, terwijl dit voor autochtone kinderen die nog niet in een gestigmatiseerde groep vallen wel het geval is. Het zou kunnen dat er een sterkere associatie bestaat tussen detentie en een allochtone achtergrond, omdat beide gestigmatiseerde condities zijn. Deze associatie is niet aanwezig tussen een autochtone achtergrond en detentie waardoor het verschil in stigmatisering duidelijker is. Dit kan ook verklaren waarom er binnen de detentieconditie geen groepsverschillen gevonden konden worden tussen allochtonen en autochtonen op de algemene competentiebeoordeling door de leerkracht.

De hypothese over sekseverschillen kon niet worden bevestigd. Deze bevinding is tegenstrijdig met de resultaten van Dallaire en collega's (2010), en kan mogelijk verklaard worden door verschillen tussen Amerika en Nederland, aangezien Hommel (2014) in haar Nederlandse studie ook geen sekseverschillen aantroef. In overeenstemming met deze gedachte blijkt uit onderzoek dat Amerikanen sterker de verschillen tussen mannen en vrouwen benadrukken (Evertzen, 2007) en dat gelijkheid tussen de seksen een belangrijkere waarde binnen de Nederlandse cultuur is dan in de Verenigde Staten (Minkov & Hofstede, 2012). Als jongens en meisjes in Nederland gelijkjer worden beoordeeld, zou dat een reden kunnen zijn waarom de beide Nederlandse studies het gevonden sekseverschil in stigmatisering niet kunnen bevestigen.

Tot slot kon de hypothese over jaren werkervaring van de leerkracht niet worden bevestigd. De resultaten van deze studie zijn daarmee niet in lijn met de suggestie van Hommel (2014) en van Hoof (2014) dat hun nulresultaten mogelijk verklaard konden worden doordat een groot deel van hun participanten over weinig jaren leservaring beschikten. Deze verklaring is naar aanleiding van de resultaten van de huidige studie niet aannemelijk: omdat er geen verschillen bestaan in de mate van stigmatisering op basis van het aantal jaren

ervaring van de leerkracht, kan het grotere aantal ervaren participanten in de huidige studie geen verklaring bieden voor het verschil in onderzoeksresultaten.

Beperkingen en Suggesties voor Vervolgonderzoek

Het huidige onderzoek had een aantal beperkingen. Ten eerste was het lastig om te bepalen of de verschillende, verweven, onafhankelijke variabelen betrouwbaar zijn getest doordat er gebruik is gemaakt van vignetten. Het was bijvoorbeeld lastig om een gelijkwaardig onderscheid te maken in ernst van de reden van afwezigheid tussen de detentie- en werkconditie. Daarnaast staat op zware misdrijven een langere celstraf waardoor tijd van afwezigheid een verstorende factor is wanneer geprobeerd wordt om het effect van ernst van het misdrijf op stigmatisering te meten. Om dit op te lossen zijn ook bij werk-condities het aantal jaren van afwezigheid vermeld. Een tweede beperking was dat respondenten verteld was dat ze meewerkten aan een onderzoek over de gevolgen van afwezigheid van moeder op de ontwikkeling van kinderen. Enkele van de respondenten die ingedeeld waren in de ernstige detentie conditie (poging tot moord) gaven aan dit een heftige reden voor afwezigheid te vinden en bij het beantwoorden van de vragen deze conditie te hebben afgezwakt door bijvoorbeeld te denken aan zelfverdediging. Dit kan invloed hebben gehad op de resultaten. Ten vierde gaven veel leerkrachten aan onvoldoende informatie te hebben om het kind te kunnen beoordelen. Dit kan ook samen gehangen hebben met het hoge uitval percentage van het huidige onderzoek. Tot slot waren de gebruikte vignetten gebaseerd op het onderzoek van Dallaire en collega's (2010) en dus wellicht een representatie van de Amerikaanse situatie die niet overeen hoeft te komen met de Nederlandse situatie. Een aantal dingen, zoals de namen zijn aangepast om een Nederlands kind te representeren, maar andere dingen, zoals de opvang door oma, zijn overgenomen.

Zoals Hommel (2014) en van Hoof (2014) eveneens suggereren zou het voor vervolgonderzoek interessant zijn om witte boord criminaliteit en seksuele misdrijven mee te nemen in de vergelijking aangezien kinderen het meeste schaamte ervaren wanneer de ouder hiervoor in detentie zit (Gabel, 1992). Verder zou het interessant zijn om een onderscheid te maken in verschillende leeftijdsgroepen van kinderen. Dallaire en collega's (2010) noemen in hun onderzoek dat leerkrachten het gevoel hebben dat kinderen meer steun nodig hebben van de ouder in hun vroege ontwikkeling en hierdoor kwetsbaarder zijn voor de gevolgen van detentie. In de huidige studie is er niet voor gekozen om dit onderscheid te maken omdat dit de power aanzienlijk zou verkleinen, maar in vervolgonderzoek zou dit bijvoorbeeld gedaan kunnen worden door van leeftijd een extra conditie te maken en in de vignetten een leeftijd te

noemen. Het zou daarnaast interessant zijn om te onderzoeken hoe de kinderopvang in Nederland geregeld wordt wanneer moeder afwezig is en op basis hiervan de vignetten aan te passen. Dit zou voor de leerkracht wellicht een herkenbaarder beeld van de in het vignet beschreven gezinssituatie opleveren. Tot slot zou het interessant zijn om de competentie verwachting van leerkrachten te vergelijken met de daadwerkelijke competenties van een kind. Hierbij zou het hypothetische vignet vervangen worden door een kind met een afwezige moeder bij de leerkracht in de klas, waarbij scores op een competentie beoordelingsvragenlijst door de leerkracht vergeleken kunnen worden met daadwerkelijke competentie uit bijvoorbeeld een rapport.

Implicaties

Wanneer de ontwikkeling van een kind blootgesteld wordt aan een risicofactor zoals detentie van de moeder kan juist de leerkracht een belangrijke rol spelen bij het inperken van de gevolgen. Dat leerkrachten blijken te stigmatiseren, is daarmee een belangrijk resultaat en tevens een reden voor interventie. Het begrijpen van het proces van stigmatisering en de factoren die hier invloed op hebben, kunnen een eerste stap vormen in het opzetten van bijvoorbeeld educatieve programma's voor leerkrachten. Dat dit nodig is, blijkt wel uit de studie van Hommel (2014) en van Hoof (2014): de helft van de leerkrachten die in de detentieconditie waren ingedeeld bleek ooit *echt* een kind in de klas te hebben gehad met een gedetineerde ouder. Dit is een groot percentage, zeker nu uit het huidige onderzoek blijkt dat deze kinderen dus wél gestigmatiseerd worden door de leerkrachten. In de huidige studie is aan het einde van de vragenlijstaan de leerkrachten die in de detentie conditie waren ingedeeld gevraagd hoe zij zouden omgaan met het kind. In hun antwoorden komen vooral termen als rust, ritme, regelmaat, begrip, respect, veiligheid, liefde en vertrouwen naar voren. Veel leerkrachten geven daarnaast aan dat het belangrijk is om goed contact te houden met de verzorger van het kind. Over het geven van extra aandacht zijn de meningen verdeeld: een aantal leerkrachten geven aan dat het juist belangrijk is om het kind zoveel mogelijk normaal te behandelen. Maar, hoewel de meningen enigszins verdeeld zijn, lijkt iedereen het hierover wel eens te zijn: deze kinderen verdienen het in ieder geval niet om gestigmatiseerd te worden, immers: *“Children are incredibly vulnerable to rejection, ridicule, criticism and anger, and they deserve to grow up in an environment of safety, acceptance and warmth”* (Dr. James Dobson, 1996). Dit geldt voor alle kinderen: ongeacht de misdaden van hun ouders, het land waar ze vandaan komen of het land waarin ze wonen.

STIGMATISERING BINNEN HET BASISONDERWIJS TEN AANZIEN VAN KINDEREN MET EEN
GEDETINEERDE MOEDER

Literatuur

- Arditti, J. A., & Few, A. L. (2006). Mothers' re-entry into family life following incarceration. *Criminal Justice Policy Review*, 17, 103-123. doi:10.1177/0887403405282450
- Arditti, J. A., Lambert-Shute, J., & Joest, K. (2003). Saturday morning in the jail: Implications of incarceration for families and children. *Family Relations*, 52, 195-204. doi:10.1111/j.1741-3729.2003.00195.x
- Bouwmeester, L. (2012). *Maak van een onschuldig kind geen slachtoffer*. Verkregen van: <http://www.pvda.nl/berichten/2012/02/Laat-kinderen-niet-de-dupe-zijn-van-gedetineerde-ouder>
- Brandhof, M., van den. (2007). Veelvoorkomende criminaliteit: Casestudie ten behoeve van het project veiligheid. *WWR Wetenschappelijke raad voor het regeringsbeleid*, 35, 1-49. Verkregen van: file:///C:/Users/Valerie/Downloads/Web035-Veel-voorkomende-criminaliteit.pdf
- Bronfenbrenner, U. (1979). *The ecology of human development: Experiments by nature and design*. Cambridge, MA: Harvard University Press.
- Centraal Bureau voor de Statistiek. (2016). *Gedetineerden; Geslacht, leeftijd en herkomstgroepering*. Den Haag/Heerlen. Verkregen van: <http://statline.cbs.nl/Statweb/publication/?VW=T&DM=SLNL&PA=82321ned&D1=a&D2=0,2&D3=0&D4=a&D5=a&HD=170620-1522&HDR=G1,G2,G4&STB=T,G3>
- Comley, P. (2003). Innovation in online research – who needs online panels?, *MRS Research Conference Paper 36*. Verkregen van: <http://citeseerx.ist.psu.edu/viewdoc/download?doi=10.1.1.133.4877&rep=rep1&type=pdf>
- Cunningham, A., & Baker, L. (2003). *Waiting for mommy: Giving a voice to the hidden victims of imprisonment*. London, Ontario: London Family Court Clinic.
- Dallaire, D. H. (2007). Incarcerated mothers and fathers: A comparison of risk for children and families. *Family Relations*, 56, 440-453. doi:10.1111/j.1741-3729.2007.00472.x
- Dallaire, D. H., Ciccone, A., & Wilson, L. C. (2010). Teachers' experiences with and expectations of children with incarcerated parents. *Journal of Applied Developmental Psychology*, 31, 281-290. doi:10.1016/j.appdev.2010.04.001
- Dobson, J. C. (1996). *The new dare to discipline*. Cambridge: Tyndale House

- Eggen, A. T. J., & Heide, W., van den. (2004). *Criminaliteit en rechtshandhaving 2004*, Den Haag: WODC. Verkregen op 14 juni 2017 van: https://www.wodc.nl/binaries/ob237-volledige-tekst_tcm28-68399.pdf
- Evertzen, A. (2007). *Vrouwelijkheid & mannelijkheid: Over sekseverschillen & gendergevolgen*. Apeldoorn: Het Spinhuis.
- Gabel, S. (1992). Children of incarcerated and criminal parents: Adjustment, behavior, and prognosis. *Bulletin of the American Academy of Psychiatry and Law*, 20, 33-45.
- Glaze, L. E., & Marushak, L. M. (2008). *Parents in prison and their minor children*. Washington DC: U.S. Department of Justice. Bureau of Justice Statistics.
- Grytten, N. (2005). What is expressed is not always what is felt: Coping with stigma and the embodiment of perceived illegitimacy of multiple sclerosis. *Chronic Illness*, 1, 231-243. doi:10.1179/174239505X56012
- Ham, M., & Meer, J., van der. (2012). *De etnische bril: Categorisering in het integratiebeleid*. Amsterdam: University Press.
- Hanlon, T. E., Carswell, S. B., & Rose, M. (2007). Research on the caretaking of children of incarcerated parents: Findings and their service delivery implications. *Children and Youth Services Review*, 29, 348-362. doi:10.1016/j.childyouth.2006/09/001
- Hommel, A. J. W. J. (2014). *Valt de appel niet ver van de boom?* (Master thesis). Universiteit Utrecht, Utrecht.
- Hoof, A., van. (2014). *Stigmatisering door leerkrachten ten aanzien van kinderen met een ouder in detentie* (Master thesis). Universiteit Utrecht, Utrecht.
- Kurzban, R., & Leary, M. R. (2001). Evolutionary origins of stigmatization: The functions of social exclusion. *Psychological Bulletin*, 127, 187-208. doi:10.1037//0033-2909.127.2.187
- Leary, M. R., & Baumeister, R. F. (1995). The need to belong: Desire for interpersonal attachments as a fundamental human motivation. *Psychological Bulletin*, 117, 497-529. doi:10.1037//00332909.117.3.497
- Link, B. G., & Phelan, J. C. (2001). Conceptualizing stigma. *Annual Review of Sociology*, 27, 363-385. doi:10.1146/annurev.soc.27.1.363
- Link, B. G., Yang, L. H., Phelan, J. C., & Collins, P. Y. (2004). Measuring mental illness stigma. *Schizophrenia Bulletin*, 30, 511-541. doi:10.1093/oxfordjournals.schbul.a007098

- Minkov, M., & Hofstede, G. (2012). Hofstede's fifth dimension: new evidence from the world values survey. *Journal of Cross-Cultural Psychology, 43*, 3-14.
doi:10.1177/0022022110388567
- Murray, J. (2007). The cycle of punishment: Social exclusion of prisoners and their children. *Journal of Criminology and Criminal Justice, 7*, 55-81.
doi:10.1177/1748895807072476
- Murray, J., Farrington, D. P., & Sekol, I. (2012). Children's antisocial behavior, mental health, drug use, and educational performance after parental incarceration: A systematic review and meta-analysis. *Psychological Bulletin, 138*, 175-210.
doi:10.1037/a0026407
- Murray, J., Farrington, D. P., Sekol, I., & Olsen, R. F. (2009). Effects of parental imprisonment on child antisocial behaviour and mental health: A systematic review. *Campbell Systematic Reviews, 4*, 1-105. doi:10.4073/crs.2009.4
- Nesmith, A., & Ruhland, E. (2008). Children of incarcerated parents: Challenges and resiliency, in their own words. *Children and Youth Services Review, 30*, 1119-1130.
doi:10.1016/j.childyouth.2008.02.006
- Philbrick, K., Ayre, L., & Lynn, H. (2014). Imprisoned parents: European perspectives on good practice. (online rapport). *Children of Prisoners Europe, 2*, 1-207. van:
<http://childrenofprisoners.eu/wp-content/uploads/2016/01/Children-of-Imprisoned-Parents-European-Perspectives-on-Good-Practice.pdf>
- Phillips, S. D., & Gates, T. (2011). A conceptual framework for understanding the stigmatization of children of incarcerated parents. *Journal of Child and Family Studies, 20*, 286-294. doi:10.1007/s10826-010-9391-6
- European Committee for the Prevention of Torture and Inhuman or Degrading Treatment or Punishment. (2012). *Report to the Government of the Netherlands on the visit to the Netherlands carried out by the European Committee for the Prevention of Torture and Inhuman or Degrading Treatment or Punishment (CPT) from 10 to 21 October 2011*. Verkregen van: <https://rm.coe.int/1680697829>
- Rutter, M., & Giller, H. (1983). *Juvenile delinquency: Trends and perspectives*. New York: Guilford
- Shaw, R. (1992). Imprisoned fathers and the orphans of justice. In R. Shaw (Eds.), *Prisoners' Children: What Are the Issues?* (pp. 41-49). London: Routledge.

STIGMATISERING BINNEN HET BASISONDERWIJS TEN AANZIEN VAN KINDEREN MET EEN
GEDETINEERDE MOEDER

Wilbur, M. B., Marani, J. E., Appugliese, D., Woods, R., Siegal, J. A., Cabral, H. J., & Frank, D. A. (2007). Socioemotional effects of fathers' incarceration on low-income, urban, school-aged children. *Pediatrics*, *120*, 678-685. doi:10.1542/peds.2006-2166

Bijlage A. Voorbeeld complete vragenlijst versie conditie 1

Afwezige Ouder

Geachte leerkracht of leerkracht in opleiding,

Dank u wel dat u de tijd wil nemen voor het invullen van deze vragenlijst.

Ouders – waaronder moeders – spelen tezamen met leerkrachten een belangrijke rol in de opvoeding van kinderen, en hebben daarmee natuurlijk invloed op het functioneren van de kinderen. Maar wat als moeder (opeens) weg is? Deze vragenlijst gaat over de invloed van de afwezigheid van een moeder op het functioneren van een kind. Als moeder altijd zorg droeg voor haar kind en plotseling afwezig is, kan dit best moeilijk zijn voor zo'n kind. Wij willen graag weten waar u als leerkracht dit aan verwacht te merken, zodat we in de toekomst deze kinderen en hun leerkracht beter kunnen ondersteunen. Het gaat in dit onderzoek om een moeder die plotseling tijdelijk afwezig is, maar vóór de afwezigheid wel zorg droeg voor het kind.

Het invullen van deze vragenlijst zal maximaal 15 minuten van uw tijd in beslag nemen.

Nadat u enkele algemene gegevens heeft ingevuld, treft u een beschrijving aan waarin wij een situatie schetsen waarin u een nieuwe leerling in de klas krijgt. Lees dit vignet goed door, stel u de situatie voor, en beantwoord vervolgens de vragen. Uw antwoorden en gegevens zullen anoniem verwerkt worden.

Wij zijn u bij voorbaat zeer dankbaar voor uw bijdrage aan dit onderzoek. Als teken van onze dank zullen we onder alle deelnemers vijf bol.com cadeaubonnen van 20 euro verloten. Mocht u hier interesse in hebben, dan kunt u aan het einde van de vragenlijst uw e-mailadres invullen. Dit e-mailadres zal natuurlijk niet gekoppeld worden aan uw antwoorden en voor geen enkel ander doel gebruikt worden dan het verloten van de prijzen.

Dank u wel voor uw deelname!

Met vriendelijke groet,

Valerie Inderfurth, BSc
Dr. Ankie Menting

Universiteit Utrecht

Algemene gegevens

---

1. In welke maand bent u geboren?

- a. December, april of augustus
- b. Januari, mei of september
- c. Februari, juni of oktober
- d. Maart, juli of november

2. Op welke dag van de maand bent u geboren?

- a. 1-7
  - b. 8-15
  - c. 16-23
  - d. 24-32
-

3. Wat is uw functie binnen het basisonderwijs?

- a. Groepsleerkracht
- b. Remedial teacher/Intern begeleider
- c. Onderwijsassistent
- d. Student PABO?
- e. Anders: ...

4. Binnen welk type basisonderwijs bent u werkzaam?

- a. Openbaar basisonderwijs
- b. Rooms-katholiek basisonderwijs
- c. Protestants-christelijk basisonderwijs
- d. Islamitisch basisonderwijs
- e. Joods basisonderwijs
- f. Montessori basisonderwijs
- g. Jenaplan basisonderwijs
- h. Dalton basisonderwijs
- i. Vrijeschool
- j. SBO cluster 1 (blinde en slechtziende kinderen)

- k. SBO cluster 2 (dove en slechthorende kinderen)
- l. SBO cluster 3 (verstandelijk gehandicapte en langdurig zieke kinderen)
- m. SBO cluster 4 (kinderen met stoornissen en gedragsproblemen)
- n. Anders: ...

5. Hoeveel jaren ervaring heeft u met lesgeven voor een klas?

- a. nog geen
- b. minder dan 1
- c. 1 tot 5
- d. 6 tot 9
- e. meer dan 10

6. In welke groep geeft u momenteel les? (Indien u in een combinatieklas lesgeeft, kruist u meerdere antwoorden aan)

- a. 1
- b. 2
- c. 3
- d. 4
- e. 5
- f. 6
- g. 7
- h. 8
- i. Anders: ...

7. In welke provincie ligt de school waar u momenteel werkzaam bent of stage loopt?

- a. Groningen
- b. Friesland
- c. Drenthe
- d. Overijssel
- e. Flevoland
- f. Gelderland
- g. Noord-Holland
- h. Utrecht

- i. Zuid-Holland
- j. Noord-Brabant
- k. Limburg
- l. Zeeland
- m. Anders

Vignet

Hieronder leest u een beschrijving van een nieuw kind dat bij u in de klas komt. Lees deze beschrijving goed door, de vragen hierna gaan over deze beschrijving.

Stel u voor dat Emma een nieuwe leerling is, die bij u in de klas komt. U bent net voorgesteld aan Emma en haar grootmoeder bij wie zij momenteel woont omdat haar moeder afwezig is. De moeder van Emma woont namelijk voor tien jaar in Canada voor haar werk. Door de lange afstand en het tijdsverschil lukt het bijna nooit om contact te hebben

Vragen vignet

De volgende items beschrijven dingen die kinderen en hun verzorgers soms doen binnen de onderwijssetting. Geef aan hoe vaak u verwacht dat de beschreven gebeurtenissen in de toekomst zullen plaatsvinden.

Het gaat hierbij om uw eerste intuïtieve gevoel. Wanneer u het niet weet, vul dan het antwoord in dat u het meest waarschijnlijk lijkt.

Wanneer een gebeurtenis niet van toepassing is op uw school, bijvoorbeeld de lunch, probeert u zich dan de situatie voor te stellen en zo goed als mogelijk toch een antwoord te geven.

Hoe vaak verwacht u dat het volgende gebeurt in de toekomst? 1= nooit, 2 = bijna nooit, 3 = soms, 4 = vaak, 5 = altijd.

1. Emma verstoorde vandaag activiteiten in de klas, doordat zij praatte terwijl dat niet mocht.	1	2	3	4	5
2. Emma bood vandaag vrijwillig aan om jou, te helpen met het uitdelen van de materialen.	1	2	3	4	5
3. Emma was vandaag bereid haar boterhammen te delen met een klasgenoot die haar lunch was vergeten.	1	2	3	4	5
4. Emma zei vandaag iets onbeleefds en respectloos tegen een klasgenoot.	1	2	3	4	5
5. Emma schreeuwde vandaag door de klas zonder haar hand op te steken.	1	2	3	4	5
6. Emma lette vandaag niet op in de les.	1	2	3	4	5
7. Emma was vandaag vergeten haar huiswerk te maken voor de taalles.	1	2	3	4	5

STIGMATISERING BINNEN HET BASISONDERWIJS TEN AANZIEN VAN KINDEREN MET EEN GEDETINEERDE MOEDER

8. De grootmoeder van Emma tekende een toestemmingsformulier voor een schooluitje en leverde dit op tijd in.	1	2	3	4	5
9. Emma speelde vandaag leuk met klasgenoten tijdens de pauze.	1	2	3	4	5
10. Emma werd vandaag gekozen als leider van haar groepje.	1	2	3	4	5
11. De grootouders van Emma bezochten vandaag het schooltoneelstuk.	1	2	3	4	5
12. Emma werd vandaag naar school gestuurd, terwijl ze duidelijk ziek was.	1	2	3	4	5
13. Emma werkte vandaag aan haar huiswerk tijdens haar vrije tijd.	1	2	3	4	5
14. De schrijfpodracht die Emma vandaag inleverde, bevatte veel grammaticafouten.	1	2	3	4	5
15. Emma had vandaag veel vragen fout bij de rekentoets.	1	2	3	4	5
16. Emma raapte vandaag rommel op die was achtergelaten door een klasgenoot en gooide het in de prullenbak.	1	2	3	4	5
17. Emma roddelde vandaag over een klasgenoot.	1	2	3	4	5
18. Emma zat vandaag alleen tijdens de pauze	1	2	3	4	5
19. Emma stak vandaag haar hand op en wachtte geduldig tot zij de beurt kreeg.	1	2	3	4	5
20. De temperatuur lag vandaag tegen het vriespunt en Emma droeg geen winterjas.	1	2	3	4	5
21. Emma kwam vandaag naar school met kapotte, vieze kleren en haar haren leken ongewassen.	1	2	3	4	5
22. Emma voltooide vandaag een schrijfpodracht in een keurig handschrift.	1	2	3	4	5
23. Emma legde vandaag haar speelgoed vrijwillig weg nadat zij er mee gespeeld had.	1	2	3	4	5
24. De grootmoeder van Emma vroeg een gesprek aan om haar zorgen te bespreken.	1	2	3	4	5
25. Emma werd vandaag een aantal keer rennend op de gang gesignaleerd	1	2	3	4	5
26. Emma drong vandaag voor in een rij tijdens de pauze.	1	2	3	4	5
27. Emma stak vandaag een aantal keer haar hand op zonder dat zij een antwoord klaar had en antwoordde onjuist.	1	2	3	4	5
28. Emma kwam vandaag naar school zonder fruit/boterhammen.	1	2	3	4	5
29. Emma maakte vandaag rommel tijdens het eten van haar boterhammen maar deed geen moeite om het schoon te maken.	1	2	3	4	5
30. Het viel vandaag op dat de grootmoeder van Emma haar aanmoedigde om te beginnen met haar huiswerkopdracht.	1	2	3	4	5
31. Emma wist vandaag het juiste antwoord op een vraag, toen die aan haar gesteld werd tijdens de taalles.	1	2	3	4	5
32. Het schriftje dat Emma elke dag thuis moet laten tekenen, is al heel de week ongetekend teruggekomen.	1	2	3	4	5
33. Emma voltooide vandaag binnen de tijd al haar werk voor de les	1	2	3	4	5
34. Het viel vandaag op dat de grootmoeder van Emma de opdrachten van haar huiswerk had doorgenomen.	1	2	3	4	5
35. Emma kreeg vandaag een sticker voor haar goede gedrag.	1	2	3	4	5
36. Emma spelde vandaag alle woorden juist in haar dictee.	1	2	3	4	5
37. Emma troostte vandaag een klasgenootje dat verdrietig was.	1	2	3	4	5
38. Emma ging vandaag samen met een vriendinnetje naar huis, om bij haar thuis te spelen.	1	2	3	4	5

39. Emma kon vandaag niemand vinden om mee aan een project te werken.	1	2	3	4	5
40. Het lukte Emma vandaag niet om te voldoen aan jouw verzoek om stil te zitten en te stoppen met wiebelen op haar stoel.	1	2	3	4	5

Aanvullende vragen

Hartelijk dank voor het invullen van de vragen tot nu toe. Hierna volgen nog een laatste paar vragen.

8. Heeft u ervaring met een kind waarvan de ouder tijdelijk afwezig was?

- a. Ja
- b. Nee
- c. Weet niet

9. Hoe denkt u dat het beste kan worden omgegaan met een kind waarvan de moeder afwezig is? (Schrijf uw antwoord zo volledig, maar beknopt mogelijk op).

...

10. In hoeverre denkt u dat het nodig is om een dergelijke leerling extra aandacht te geven? (Schrijf uw antwoord zo volledig maar beknopt mogelijk op).

...

11. Hoe groot denkt u dat de kans is dat een kind als Emma...

	heel klein	klein	redelijk	groot	heel groot
Veel problemen in de thuissituatie ervaart	1	2	3	4	5
Extra ondersteuning van leerkrachten ontvangt	1	2	3	4	5
In de toekomst een vervolgopleiding zal afronden	1	2	3	4	5
In de toekomst drugs zal gebruiken	1	2	3	4	5
Psychische problemen heeft of deze in de toekomst zal ontwikkelen	1	2	3	4	5
U veel meer uren werk zal kosten dan de andere kinderen in uw klas	1	2	3	4	5

12. Heeft u nog opmerkingen die u graag zou willen toevoegen?

...

**13. Vul hier uw e-mail in om kans te maken op één van de vijf bol.com cadeau
bonnen ter waarde van 20 euro.**

...

Ik wil u, in verband met de privacy en om onderzoekstechnische redenen, vragen om de
vragenlijst niet met uw collega's of medestudenten te bespreken.

Hartelijk bedankt voor uw deelname!

Bijlage B. Vignetten

Vignet 1: meisje - autochtoon – ernstig – andere redenen

Stel u voor dat Emma een nieuwe leerling is, die bij u in de klas komt. U bent net voorgesteld aan Emma en haar grootmoeder bij wie zij momenteel woont omdat haar moeder afwezig is. De moeder van Emma woont namelijk voor tien jaar in Canada voor haar werk. Door de lange afstand en het tijdsverschil lukt het bijna nooit om contact te hebben.

Vignet 2: jongen – autochtoon – ernstig – andere redenen

Stel u voor dat Daan een nieuwe leerling is, die bij u in de klas komt. U bent net voorgesteld aan Daan en zijn grootmoeder bij wie hij momenteel woont omdat zijn moeder afwezig is. De moeder van Daan woont namelijk voor tien jaar in Canada voor haar werk. Door de lange afstand en het tijdsverschil lukt het bijna nooit om contact te hebben.

Vignet 3: meisje – allochtoon – ernstig – andere redenen

Stel u voor dat Fatima een nieuwe leerling is, die bij u in de klas komt. U bent net voorgesteld aan Fatima en haar grootmoeder bij wie zij momenteel woont omdat haar moeder afwezig is. De moeder van Fatima woont namelijk voor tien jaar in Canada voor haar werk. Door de lange afstand en het tijdsverschil lukt het bijna nooit om contact te hebben.

Vignet 4: jongen – allochtoon – ernstig – andere redenen

Stel u voor dat Mohammed een nieuwe leerling is, die bij u in de klas komt. U bent net voorgesteld aan Mohammed en zijn grootmoeder bij wie hij momenteel woont omdat zijn moeder afwezig is. De moeder van Mohammed woont namelijk voor tien jaar in Canada voor haar werk. Door de lange afstand en het tijdsverschil lukt het bijna nooit om contact te hebben..

Vignet 5: meisje - autochtoon – niet ernstig – andere redenen

Stel u voor dat Emma een nieuwe leerling is, die bij u in de klas komt. U bent net voorgesteld aan Emma en haar grootmoeder bij wie zij momenteel woont omdat haar moeder afwezig is voor haar werk. De moeder van Emma woont namelijk voor drie jaar in Zweden voor haar werk. Er is met enige regelmaat wel telefonisch en over Skype contact.

Vignet 6: jongen – autochtoon – niet ernstig – andere redenen

Stel u voor dat Daan een nieuwe leerling is, die bij u in de klas komt. U bent net voorgesteld aan Daan en zijn grootmoeder bij wie hij momenteel woont omdat zijn moeder afwezig is. De moeder van Daan woont namelijk voor drie jaar in Zweden voor haar werk. Er is met enige regelmaat wel telefonisch en over Skype contact.

Vignet 7: meisje – allochtoon – niet ernstig – andere redenen

Stel u voor dat Fatima een nieuwe leerling is, die bij u in de klas komt. U bent net voorgesteld aan Fatima en haar grootmoeder bij wie zij momenteel woont omdat haar moeder afwezig is. De moeder van Fatima woont namelijk voor drie jaar in Zweden voor haar werk. Er is met enige regelmaat wel telefonisch en over Skype contact.

Vignet 8: jongen – allochtoon – niet ernstig – andere redenen

Stel u voor dat Mohammed een nieuwe leerling is, die bij u in de klas komt. U bent net voorgesteld aan Mohammed en zijn grootmoeder bij wie hij momenteel woont omdat zijn moeder afwezig is. De moeder van Mohammed woont namelijk voor drie jaar in Zweden voor haar werk. Er is met enige regelmaat wel telefonisch en over Skype contact.

Vignet 9: meisje – autochtoon – ernstig – detentie

Stel u voor dat Emma een nieuwe leerling is, die bij u in de klas komt. U bent net voorgesteld aan Emma en haar grootmoeder bij wie zij momenteel woont omdat haar moeder afwezig is. De moeder van Emma zit namelijk voor tien jaar in de gevangenis voor poging tot moord.

Vignet 10: jongen – autochtoon – ernstig – detentie

Stel u voor dat Daan een nieuwe leerling is, die bij u in de klas komt. U bent net voorgesteld aan Daan en zijn grootmoeder bij wie hij momenteel woont omdat zijn moeder afwezig is. De moeder van Daan zit namelijk voor tien jaar in de gevangenis voor poging tot moord.

Vignet 11: meisje – allochtoon – ernstig – detentie

Stel u voor dat Fatima een nieuwe leerling is, die bij u in de klas komt. U bent net voorgesteld aan Fatima en haar grootmoeder bij wie zij momenteel woont omdat haar moeder afwezig is. De moeder van Fatima zit namelijk voor tien jaar in de gevangenis voor poging tot moord.

Vignet 12: jongen – allochtoon – ernstig – detentie

Stel u voor dat Mohammed een nieuwe leerling is, die bij u in de klas komt. U bent net voorgesteld aan Mohammed en zijn grootmoeder bij wie hij momenteel woont omdat zijn moeder afwezig is. De moeder van Mohammed zit namelijk voor tien jaar in de gevangenis voor poging tot moord.

Vignet 13: meisje - autochtoon – niet ernstig – detentie

Stel u voor dat Emma een nieuwe leerling is, die bij u in de klas komt. U bent net voorgesteld aan Emma en haar grootmoeder bij wie zij momenteel woont omdat haar moeder afwezig is. De moeder van Emma zit namelijk voor drie jaar in de gevangenis voor winkeldiefstal.

Vignet 14: jongen – autochtoon – niet ernstig – detentie

Stel u voor dat Daan een nieuwe leerling is, die bij u in de klas komt. U bent net voorgesteld aan Daan en zijn grootmoeder bij wie hij momenteel woont omdat zijn moeder afwezig is. De moeder van Daan zit namelijk voor drie jaar in de gevangenis voor winkeldiefstal.

Vignet 15: meisje – allochtoon – niet ernstig – detentie

Stel u voor dat Fatima een nieuwe leerling is, die bij u in de klas komt. U bent net voorgesteld aan Fatima en haar grootmoeder bij wie zij momenteel woont omdat haar moeder afwezig is. De moeder van Fatima zit namelijk voor drie jaar in de gevangenis voorwinkeldiefstal.

Vignet 16: jongen – allochtoon – niet ernstig – detentie

Stel u voor dat Mohammed een nieuwe leerling is, die bij u in de klas komt. U bent net voorgesteld aan Mohammed en zijn grootmoeder bij wie hij momenteel woont omdat zijn moeder afwezig is. De moeder van Mohammed zit namelijk voor drie jaar in de gevangenis voor winkeldiefstal.

STIGMATISERING BINNEN HET BASISONDERWIJS TEN AANZIEN VAN KINDEREN MET EEN
GEDETINEERDE MOEDER